

Deposit Bonds at the Crossroads of Loan and Credit: A New Assurance Against the Erosion of Value with a Legal Perspective

Author: Alireza Ali Najimi | Nasrollah Jafari* | Pegah Sarmadi

Stable URL: <https://doi.org/10.30497/ifr.2025.247241.1925>

اوراق ودیعه در مرز قرض و اعتبار: «اعتباری نو در برابر زوال ارزش پول و شبهه ربا»

نویسندگان: علیرضا علی‌نجیمی | نصراله جعفری* | پگاه سارمدی

پیوند دائمی: <https://doi.org/10.30497/ifr.2025.247241.1925>

Copyright 2025 The Author(s).

Published by *Imam Sadiq University*, Tehran, Iran.

This work is fully Open Access under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license, allowing non-commercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited and not modified. *Islamic Finance Researches* strictly follows the ethical guidelines of the Committee on Publication Ethics (COPE), which all readers, authors, reviewers, and editors are expected to observe and uphold.

Deposit Bonds at the Crossroads of Loan and Credit: A New Assurance Against the Erosion of Value with a Legal Perspective

Alireza Ali Najimi: M.A. in Private Law, Department of Law, Faculty of Theology and Islamic Studies, Meybod University, Yazd, Iran.

alinajimi@meybod.ac.ir | 0009-0008-4026-8307

Nasrollah Jafari: Associate Professor, Department of Law, Faculty of Theology and Islamic Studies, Meybod University, Yazd, Iran (Corresponding Author)

nasrjafari@meybod.ac.ir | 0000-0002-5960-8622

Pegah Sarmadi: Assistant Professor, Department of Law, Faculty of Theology and Islamic Studies, Meybod University, Yazd, Iran.

pegahsarmadi@meybod.ac.ir | 0000-0002-2928-9210

Abstract

1. Introduction and Objective

The persistent problem of liquidity growth and inflation has become one of the most pressing challenges for monetary authorities in developing economies. In the Iranian financial system, the Central Bank has recently sought to address these issues through the introduction of Deposit Bonds (Orāq-e Vadi‘a). Unlike conventional interest-bearing securities, these bonds are designed to absorb excess liquidity while remaining compatible with Islamic jurisprudence, which prohibits usurious interest (ribā).

Deposit Bonds represent a new institutional mechanism that does not fit neatly within established legal and jurisprudential categories. Their innovative character has generated considerable debate among scholars of Islamic law and civil law, raising essential questions:

- What is the legal and jurisprudential nature of Deposit Bonds?
- Can they be reconciled with classical contracts such as wadi‘a (deposit), qarḥ (loan), or ijāra (lease)?
- How should the additional amount repaid at maturity – calculated to offset inflation – be interpreted in relation to the prohibition of ribā?

The objective of this study is to provide a systematic jurisprudential-legal analysis of Deposit Bonds, situating them within the broader framework of Islamic finance, and clarifying whether they should be recognized as a new category or adapted to pre-existing legal constructs.

2 .Methods and Materials

The research employs a descriptive-analytical methodology, drawing upon both classical jurisprudential texts and contemporary regulatory documents.

First, the operational framework of Deposit Bonds – as defined by the Central Bank of Iran and approved by the Shari'ah Supervisory Board – is outlined. This includes the process of issuance, the blocking of deposited funds until maturity, and the mechanism of inflation adjustment.

Second, Deposit Bonds are compared with similar instruments, such as:

- Conventional government bonds, which provide fixed interest payments.
- Participation papers, whose returns are tied to investment performance.
- Conventional deposit accounts, including current, savings, and fixed-term deposits.

Third, the study incorporates jurisprudential sources:

- Classical works such as *Lisān al-ʿArab*, *al-Ṣiḥāḥ*, *al-Rawḍa al-Bahiyya*, and *Jawāhir al-Kalām*.
- Modern treatises and scholarly debates on banking contracts, including works by Mūsavī Khomeinī, Ṣadr, and contemporary Iranian jurists.

Finally, secondary sources such as scholarly articles, doctoral theses, and fatwas are used to evaluate differing interpretations regarding inflation compensation, the meaning of *wadi'a i'tibārī* (credit deposit), and the boundaries of *ribā*.

3. Research Findings

The study's findings highlight several key points:

(a) Distinction from Classical Wadi'a

Traditional *wadi'a* requires the custodian to return the identical item deposited. Since Deposit Bonds involve the return of equivalent value adjusted for inflation – not the physical banknotes themselves – they cannot be equated with a strict *wadi'a*. The funds are mixed with other deposits, making physical restitution impossible.

(b) Partial Similarity to Qarḥ (Loan)

Deposit Bonds resemble loans insofar as fungible money is transferred to the bank and later returned. However, unlike typical loans, the

Central Bank may not use the deposited funds for investment or lending; the money is blocked. Furthermore, repayment includes an inflation adjustment, not as profit, but as preservation of real value.

(c) Incompatibility with Ijāra (Lease)

Attempts to interpret Deposit Bonds as a lease of money are rejected. Leases involve non-fungible assets whose usufruct does not destroy the asset. Money, being consumable, does not satisfy this requirement.

(d) Classification as Wadi‘a I‘tibārī (Credit Deposit)

The most convincing characterization is that Deposit Bonds embody a wadi‘a i‘tibārī, in which the depositor entrusts not the physical currency but its monetary value. The bank guarantees to preserve and return this value, ensuring that purchasing power is restored at maturity.

(e) Treatment of Additional Payment

The inflation adjustment is not considered “interest” in the conventional sense. Instead, it restores the depositor’s original purchasing power. Supporters argue this is distinct from ribā because it prevents unjust loss rather than generating profit. Critics, however, caution that the resemblance to interest-bearing loans may foster ambiguity and suspicion.

(f) Comparative Insights

- Compared to current accounts, Deposit Bonds restrict usage of funds.
- Compared to savings accounts, they ensure guaranteed inflation compensation rather than random prize distribution.
- Compared to time deposits, they do not authorize bank investment in productive projects but instead block liquidity for monetary policy purposes.

4. Discussion and Conclusion

The jurisprudential-legal analysis shows that Deposit Bonds occupy a unique and somewhat ambiguous space between loan and deposit contracts. They cannot be fully reconciled with classical definitions but may be justified through an expanded interpretation of wadi‘a that includes economic value (māliyya) as the object of safekeeping.

From an economic policy perspective, Deposit Bonds provide the Central Bank with a Shari‘ah-compatible tool for absorbing excess liquidity and curbing inflation. By neutralizing the erosion of purchasing power, they respond to public concerns about fairness and financial justice. Yet, they simultaneously invite debate about the thin line separating lawful inflation compensation from prohibited usury.

Two critical implications emerge:

1. **Doctrinal Development:** Islamic jurisprudence must address whether inflation adjustment constitutes legitimate compensation or veiled ribā. Consensus is lacking, and divergent fatwas indicate the need for further theoretical clarification.
2. **Regulatory Safeguards:** Practical legitimacy requires transparent indices for measuring inflation, consistent supervisory mechanisms, and clear contractual language to prevent abuse or misinterpretation.

In conclusion, Deposit Bonds represent a cautious but significant innovation in Islamic financial law. They neither replicate conventional bonds nor entirely conform to classical contracts. Instead, they establish a new category that reconciles monetary policy needs with Shari‘ah compliance through the notion of a wadi‘a i‘tibārī. Their ultimate success will depend on jurisprudential acceptance, regulatory precision, and empirical validation of their effectiveness in stabilizing inflation and liquidity.

5. Keywords

Deposit Papers; Trust; Loan; General Deposit; Deposit; Bank.

8. **JEL Classification:** E52, E58, G21, K12, K20, P34, Z12.

اوراق ودیعه در مرز قرض و اعتبار: «اعتباری نو در برابر زوال ارزش پول و شبهه ربا»

علیرضا علی نجیمی: دانش‌آموخته کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، گروه حقوق، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه میبد، یزد، ایران. alinajimi@meybod.ac.ir

نصراله جعفری: دانشیار، گروه حقوق، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه میبد، یزد، ایران (نویسنده مسئول) nasrjafari@meybod.ac.ir

پگاه سرمدی: استادیار، گروه حقوق، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه میبد، یزد، ایران. pegahsarmadi@meybod.ac.ir

چکیده

۱. مقدمه و هدف

کنترل رشد نقدینگی و تورم از مهم‌ترین دغدغه‌های بانک مرکزی است. در همین راستا، انتشار اوراق جدیدی با عنوان «اوراق ودیعه» مطرح شده که به عنوان نهادی نوظهور در نظام بانکی کشور، نیازمند بررسی و تحلیل فقهی و حقوقی است. پرسش‌های اصلی پژوهش این است که اوراق ودیعه بانک مرکزی دارای چه ماهیتی هستند و با کدام یک از عقود متداول سازگاری دارند؟ همچنین این اوراق بر چه مبنایی می‌توانند با عقد ودیعه در قانون مدنی تطبیق یابند؟

۲. مواد و روش‌ها

این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است. ابتدا نحوه انتشار اوراق ودیعه تبیین و سپس با اوراق مشابه مانند اوراق قرضه و اوراق مشارکت مقایسه گردید. در ادامه، مبانی فقهی و حقوقی این اوراق بررسی و چالش‌های پیش‌روی آن‌ها تحلیل شد.

۳. یافته‌های تحقیق

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که منظور قانون‌گذار از «ودیعه گذاردن پول» در اوراق ودیعه، نه ارزش اسمی و عین اسکناس‌ها، بلکه ارزش حقیقی و اعتباری پول است. بر این اساس، ودیعه نوعی و اعتباری مد نظر بوده است. همچنین در موضوع اضافه پرداخت، ملاک ارزش حقیقی و قدرت خرید پول در نظر گرفته می‌شود و نه منفعت یا سود ثابت.

۴. بحث و نتیجه گیری

بررسی‌ها حاکی از آن است که اوراق ودیعه بیش از آن‌که ماهیتی مشابه قرض یا ودیعه سنتی داشته باشند، بر پایه ودیعه اعتباری طراحی شده‌اند. اضافه پرداخت در این اوراق به‌منزله سود واقعی نیست، بلکه جبران کاهش ارزش پول و حفظ قدرت خرید اولیه سپرده‌گذار تلقی می‌شود. از دیدگاه برخی مراجع تقلید، این جبران از شمول ربا خارج است، در حالی که برخی دیگر آن را واجد شبهه ربا می‌دانند. این یافته‌ها نشان می‌دهد که اوراق ودیعه در مرز میان قرض و اعتبار قرار دارند و تحلیل دقیق فقهی-حقوقی آن‌ها برای رفع ابهام‌های شرعی و عملیاتی ضروری است.

واژگان کلیدی

اوراق ودیعه؛ امانت؛ قرض؛ ودیعه نوعی؛ سپرده؛ بانک.

مقدمه

از جمله اهداف اصلی سیاست‌های پولی به طور خاص و سیاست‌های کلان اقتصادی به طور عام، کنترل افزایش قیمت‌ها و ایجاد رشد اقتصادی است. در همین راستا، بانک مرکزی با تصویب شورای فقهی، تصمیم به انتشار اوراق ودیعه گرفته است (میثمی و رضایی، ۱۴۰۱، ص. ۷). در این حالت، بانک مرکزی مبلغ مشخصی را از ودیعه‌گذار به عنوان ودیعه دریافت می‌کند و متعهد است آن را تا سررسید مقرر نگه دارد و در موعد تعیین‌شده، با حفظ قدرت خرید پول به دارنده اوراق بازگرداند. با این حال، میزان و نحوه جبران کاهش ارزش وجوه ودیعه‌گذاری‌شده نباید بیش از نرخ تورم سالانه محاسبه‌شده توسط بانک مرکزی باشد.

این اوراق برای نخستین بار در نظام اقتصادی ایران منتشر می‌شود و از منظر فقهی و حقوقی نیازمند توجیه است. به نظر می‌رسد اوراق ودیعه از جنبه‌های مختلف با چالش روبه‌روست. نخست آن‌که ماهیت این اوراق با عقد ودیعه سنتی در قانون مدنی متفاوت است؛ زیرا در این نوع ودیعه‌گذاری، عین پول بازگردانده نمی‌شود. همچنین مستودع (بانک) متعهد می‌شود مبلغی بیش از مقدار اولیه ودیعه را به ودیعه‌گذار (مشتري) بازگرداند. بنابراین، در ظاهر، این نوع ودیعه‌گذاری با ماهیت آن در قانون مدنی متفاوت و از جهتی شبیه به عقد قرض است؛ زیرا «مثل» مال در زمان بازپرداخت به مالک بازگردانده می‌شود، نه «عین» آن.

از سوی دیگر، این اوراق با عقد قرض نیز سازگار نیست؛ چرا که بانک مرکزی حق استفاده از وجوه را ندارد و باید آن‌ها را صرفاً برای کنترل نقدینگی بلوکه کند. در عین حال، ودیعه‌گذار در پایان مدت، مستحق دریافت مابه‌ازای کاهش ارزش وجه و در واقع نوعی سود است. مشروعیت این سود نیز در عقد قرض، طبق فتوای اخیر آیت‌الله خامنه‌ای، تأیید شده است. بر این اساس، ماهیت این اوراق از ابعاد گوناگون قابل تحلیل است که در ادامه، پس از بیان اجمالی تعاریف مفاهیم مشابه، به مقایسه آن با نهادهای حقوقی مرتبط پرداخته خواهد شد.

۱. پیشینه تحقیق

رحمانی کشمیری (۱۳۸۵) در پایان‌نامه خود با عنوان «ودיעه با رویکرد ودیعه بانکی»، پس از بررسی فقهی انواع ودیعه و سپرده‌های بانکی در نظام بانکداری متعارف و ربوی و با اشاره به تفاوت میان سود و ربا، به تبیین الگوی بانکداری در ایران پرداخته است. در حالی که در مقاله حاضر، اوراق ودیعه بانک مرکزی به طور اختصاصی مورد بررسی قرار گرفته است.

علیشاهی قلعه‌جوقی و لطیفی (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی نظریه ودیعه‌گذاری مالیت در سپرده‌های بانکی»، تنها به نوع خاصی از سپرده‌های بانکی اشاره کرده‌اند که در آن پول به عنوان یک «عین خاص» نزد بانک به امانت گذاشته می‌شود و هیچ‌گونه تحلیلی درباره اوراق نوظهور ودیعه ارائه نکرده‌اند.

زاهدنمازی (۱۳۹۴) در پایان‌نامه خود با عنوان «ماهیت حقوقی حساب ودیعه در معاملات مشتقه مالی»، حساب ودیعه را نهادی برای وثیقه و تضمین شناور دانسته است. با توجه به این‌که در حقوق ایران، هر نوع تضمین و وثیقه‌ای ذیل عنوان عقد رهن بررسی می‌شود، وی این حساب را با قالب حقوقی عقد رهن تطبیق داده است. افزون بر این، در تحقیق یادشده کوشیده شده است شیوه تصرف اتاق در حساب ودیعه و نیز نمایندگی اتاق پایاپای، با توجه به نوع خاص این وکالت که در نتیجه پذیرش این نهاد ذیل عنوان رهن قابلیت بررسی دارد، تحلیل شود. تفاوت تحقیق حاضر با این پایان‌نامه در آن است که موضوع آن، بررسی فقهی و حقوقی اوراق ودیعه بانک مرکزی است، نه حساب ودیعه. حسین‌زاده، معبدی و حسین‌خانی (۱۳۹۵) در مقاله‌ای با عنوان «ماهیت حقوقی حساب ودیعه در معاملات مشتقه مالی»، تنها به یکی از اقسام حساب‌های بانکی پرداخته‌اند و هیچ‌گونه تحلیلی درباره اوراق ودیعه، که از اوراق نوظهور به شمار می‌آید، ارائه نکرده‌اند.

میشمی و رضایی (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با عنوان «عملیات بازار باز از طریق اوراق ودیعه بانک مرکزی: ماهیت، الگوی عملیاتی و مبانی فقهی»، هرچند کوشیده‌اند تحلیلی فقهی و حقوقی از این اوراق ارائه دهند، اما تحلیل آنان از ماهیت اوراق و همچنین نتایج به‌دست‌آمده به‌شدت محل انتقاد است. به نظر نویسندگان، اوراق ودیعه نوعی ودیعه

جدید و «ودیعه اعتبار» به شمار می‌آید. افزون بر این، وجه مازاد پرداختی نه سود تلقی می‌شود و نه هبه مشروط غیرالزام‌آور، بلکه جبران کاهش ارزش پول است و پرداخت آن از تعهدات و الزامات ناشر محسوب می‌شود.

۲. ودیعه و اوراق ودیعه

واژه «وَدْعَ» در زبان عربی در معانی گوناگونی به کار رفته است: «ترک کردن» (ابن منظور، ۱۴۰۸ق، ص. ۳۸۶) و در تاج العروس به معنای «سکون و استقرار» آمده است (مغنیه، ۱۴۰۷ق، ص. ۱۹۹). در تعریفی دیگر چنین بیان شده است: «اَسْتَوْدَعْتُهُ وَدِيعَةً»، به این معنا که از کسی بخواهی چیزی را نزد خود نگاه دارد (جوهری، ۱۴۱۰ق، ص. ۱۲۹۶).

از نظر شهید ثانی، ودیعه نوعی نیابت برای نگهداری است (شهید ثانی، ۱۴۱۰ق، ص. ۲۲۷). در جواهر نیز چنین تعریف شده است: «فی العقد، وهو لفظ يقتضی استنباه فی الحفظ» (نجفی، ۱۴۰۴ق، ص. ۱۰۱). به بیان دیگر، در ودیعه شخص مالی را در قالب امانت به دیگری می‌سپارد تا از آن نگهداری کند (موسوی خمینی، ۱۳۹۲، ص. ۵۹۶).

باید توجه داشت که نیابت در حفظ و نگهداری، مقصود اصلی از عقد ودیعه است. بنابراین، برخی بر این باورند که اعطای وکالت برای انجام معامله چیزی، با آن‌که مستلزم جانشین کردن وکیل در حفظ مال مورد وکالت است، از تعریف عقد ودیعه خارج است؛ زیرا در این‌جا جانشینی مقصود اصلی عقد نیست و سایر عقود امانی همچون وکالت نیز همین ویژگی را دارند (شهید ثانی، ۱۴۱۰ق، ص. ۲۲۹).

گفتنی است که در قانون مدنی، ماده ۶۰۷ ودیعه را چنین تعریف کرده است: «ودیعه عقدی است که به موجب آن یک نفر مال خود را به دیگری می‌سپارد تا آن را مجاناً نگاه دارد. ودیعه‌گذار را مودع و ودیعه‌گیر را مستودع یا امین می‌نامند.»

به‌طور کلی می‌توان گفت: ودیعه قراردادی است که طی آن یک طرف مالی را برای نگهداری به دیگری می‌سپارد و گیرنده مال، امین و نماینده تحویل‌دهنده محسوب می‌شود. افزون بر این، ماهیت ودیعه تملیکی نیست و مال در دست گیرنده، امانت به شمار می‌آید و او با مطالبه مودع مکلف است آن را بازگرداند (کاتوزیان، ۱۳۸۹، ص. ۶۶).

۲-۱. ماهیت اوراق ودیعه و آثار آن

اوراق ودیعه، اوراقی است که بانک مرکزی منتشر می‌کند. بر اساس آن، مبلغ مشخصی از ودیعه‌گذار به عنوان ودیعه دریافت می‌شود و بانک مرکزی متعهد است آن را تا سررسید مقرر نگه دارد و در موعد تعیین‌شده، با حفظ قدرت خرید پول، به دارنده سند بازگرداند. میزان و نحوه جبران کاهش ارزش وجوه ودیعه‌گذاری‌شده نباید به گونه‌ای باشد که بیش از نرخ تورم سالانه محاسبه‌شده توسط بانک مرکزی باشد؛ بنابراین، موضوع این اوراق بی‌تردید پول رایج کشور، یعنی ریال، است که از ودیعه‌گذاران دریافت می‌شود و در سررسید، با در نظر گرفتن نرخ تورم سالانه و کاهش قدرت خرید، به آنان بازگردانده می‌شود.

از یک‌سو، این اوراق به اوراق قرضه شباهت دارد؛ زیرا ناشر آن وجوهی را از سرمایه‌گذاران جمع‌آوری می‌کند و پس از مدتی با پرداخت مبلغ معینی، اصل سرمایه را بازمی‌گرداند. اما از سوی دیگر، با اوراق قرضه تفاوت دارد؛ چراکه در اینجا وجه اضافه مشخصی به عنوان سود پرداخت نمی‌شود و علاوه‌براین، ناشر (بانک مرکزی) حق استفاده یا سرمایه‌گذاری از این وجوه را ندارد، بلکه باید آن‌ها را بلوکه کند. بنابراین، ماهیت این اوراق همچنان مبهم است و در ادامه به تحلیل دیدگاه‌های مطرح در این خصوص پرداخته خواهد شد.

• دیدگاه اول: اوراق ودیعه همان ودیعه سستی

ممکن است گفته شود اوراق ودیعه در واقع نوعی از سپرده بانکی است (نه به اعتبار مالیت و ارزش آن)، و همان ودیعه فقهی به شمار می‌آید. بدین صورت که سپرده‌گذار وجوه خود را به بانک می‌سپارد و بانک را در نگهداری آن نایب خود قرار می‌دهد. بنابراین، این نوع سپرده‌گذاری نوعی استنابت در حفاظت است و به همین دلیل از آن با عنوان «ودیعه بانکی» یاد می‌شود (میشمی و رضایی، ۱۴۰۱، ص. ۱۴).

لیکن این فرضیه را به دلایل ذیل نمی‌توان پذیرفت:

۱) اگر ماهیت اوراق ودیعه همان ودیعه فقهی باشد، در فرض عدم تصرف بانک و بقای عین سپرده، بانک باید خود را ملزم به بازگرداندن عین سپرده به سپرده‌گذار

بداند. در این صورت لازم بود ترتیبی اتخاذ کند که سپرده‌ها به‌طور مجزا در حساب مالکان نگهداری شود و وجوه افراد با یکدیگر مخلوط نشود. در حالی‌که رویه معمول در بانک‌ها چنین نیست؛ زیرا اولاً هنگام افتتاح حساب، اشخاص اسکناس‌های مشخص به بانک تحویل نمی‌دهند تا بانک با درج شماره و سریال آن‌ها، وجوه را جداگانه نگهداری کند و سپس در سررسید، همان اسکناس‌ها را به صاحب حساب بازگرداند. ثانیاً در اغلب موارد، افتتاح حساب سپرده برای صدور اوراق ودیعه از طریق استفاده از اعتبار موجود در حساب و پرداخت‌های الکترونیکی انجام می‌شود، نه با تحویل اسکناس فیزیکی. بنابراین، استرداد عین وجوه در سررسید اوراق ودیعه عملاً منتفی است.

ممکن است در پاسخ به این ایراد گفته شود که هرچند در اوراق ودیعه تصریح شده است وجوه بلوکه می‌شود و در سررسید عین آن بازگردانده خواهد شد، مقصود از بلوکه شدن، ارزش و اعتبار قانونی پول‌هاست نه اسکناس‌های معین سپرده‌گذار. این نظر بر پایه پذیرش ارزش اعتباری برای پول قابل توجیه است و در این صورت، انطباق اوراق ودیعه با ودیعه فقهی آسان‌تر می‌شود.

۲) گروهی بر این باورند که اگر مقصود از این سپرده، ودیعه فقهی بود، ضمانت مطلق و بی‌قید و شرط بانک در بازپرداخت وجوه بی‌معنا بود. حتی شرط ضمان مطلق نیز از دیدگاه فقه شیعه، شرطی باطل و کأن لم یکن تلقی می‌شود. در حالی‌که بانک خود را به بازپرداخت اصل سپرده متعهد می‌داند و در هر شرایطی ضامن آن است (موسویان، ۱۳۸۲، ص ۵۱).

با توجه به مطالب فوق می‌توان نتیجه گرفت که ویژگی‌های ودیعه فقهی بر اوراق ودیعه بانک مرکزی قابل انطباق نیست و نمی‌توان برای آن ماهیت ودیعه فقهی قائل شد؛ مگر آن‌که بپذیریم مقصود شورای پول و اعتبار از تصویب اوراق ودیعه، پذیرش ماهیت اعتباری اسکناس است و منظور از بازپرداخت وجوه بلوکه‌شده، ارزش و اعتبار آن‌هاست، فارغ از امکان یا عدم امکان استرداد عین اسکناس‌ها.

• دیدگاه دوم: اوراق ودیعه به عنوان مال الاجاره

برخی بر این باورند که اوراق ودیعه در حقیقت نوعی اجاره پول به بانک است؛ بدین معنا که بانک از وجوه استفاده کند و پس از مدتی، علاوه بر بازگرداندن اصل پول، مبلغی را نیز به عنوان اجاره به مالک بپردازد (فراهانی فرد، ۱۳۹۵، ص. ۱۵۵).

در رد این فرضیه می‌توان به نکات زیر اشاره کرد:

(۱) اگر گفته شود سود پرداختی همان وجهی است که در مقابل اجاره عین پول به ودیعه‌گذار پرداخت می‌شود، در پاسخ باید گفت: در عقد اجاره لازم است مال‌الاجاره مضبوط و معین باشد، در حالی که خدمات حساب جاری چنین ویژگی‌ای ندارد؛ بنابراین نمی‌تواند مال‌الاجاره تلقی گردد.

(۲) اجاره شرايطی دارد که با ماهیت و اوصاف اوراق ودیعه سازگار نیست. از جمله اینکه در عقد اجاره شرط است عین مستأجره مالی باشد که با استیفای منافع از بین نرود. حال آن‌که اسکناس از جمله اموالی است که استفاده از آن ملازم با نابودی و به تعبیر دقیق‌تر، از دست رفتن آن است. در اوراق ودیعه نیز عین پول بلوکه نمی‌شود، بلکه ارزش اعتباری آن مسدود می‌گردد و اسکناس‌ها در عمل مصرف می‌شوند.

(۳) در عقد اجاره، پس از انقضای مدت اجاره، عین مستأجره به مالک بازگردانده می‌شود. اما در سپرده‌های بانکی و به‌ویژه در اوراق ودیعه، این امر امکان‌پذیر نیست؛ زیرا اولاً سپرده‌گذاران معمولاً وجه را به صورت الکترونیکی و بدون تحویل عین اسکناس پرداخت می‌کنند، و حتی اگر فرض شود افتتاح حساب با اسکناس فیزیکی انجام شود، بانک وجوه دریافتی را با هم مخلوط می‌کند و مشخصات اسکناس‌ها برای هر فرد به طور جداگانه ثبت نمی‌شود. علاوه بر این، وجوه دریافتی ممکن است به مشتریان دیگر پرداخت شده یا به خزانه بانک منتقل شود. در نتیجه، بازپرداخت عین همان وجوه دریافتی از هر سپرده‌گذار عملاً ناممکن است و بانک‌ها با رویه موجود قادر به چنین الزامی نیستند.

(۴) کسانی که ماهیت اوراق ودیعه را اجاره پول می‌دانند، تلاش کرده‌اند با این تفسیر، مشروعیت این سپرده‌گذاری و سود پرداختی در سررسید را توجیه کنند.

آنان استدلال می‌کنند که بهره پرداختی در قبال سپرده، همان مال‌الاجاره است و در عباراتی تصریح کرده‌اند: «بهره، اجاره پول است» (فراهانی‌فرد، ۱۳۹۵، ص ۹۵). اما در پاسخ باید گفت: تا زمانی که قرارداد اوراق ودیعه واجد همه شرایط اجاره نباشد، نمی‌توان عنوان اجاره را بر آن نهاد. افزون بر این، سود پرداختی در سررسید عنوان بهره ندارد، بلکه جبران کاهش ارزش پول سپرده‌گذاری شده و وسیله‌ای برای حفظ قدرت خرید آن است.

• دیدگاه سوم: اوراق ودیعه به عنوان قرض و مقایسه آن با اوراق قرضه

قرض در فرهنگ عمید به معنای وام دادن یا بدهی آمده است (عمید، ۱۳۹۵، ص. ۶۲۵). در زبان عربی، «القرض» به معنای «قطع کردن» به کار می‌رود. فقها نیز تعاریف گوناگونی برای قرض ارائه کرده‌اند. از جمله این‌که: «قرض یعنی مالی را با شرط ضمان به ملک کسی درآوردن، به نحوی که قرض‌گیرنده ملزم باشد عین مال یا مثل یا قیمت آن را به قرض‌دهنده بازگرداند» (موسوی خمینی، ۱۳۹۵، ص. ۳۸۵).

در ماده ۶۴۸ قانون مدنی، قرض چنین تعریف شده است: «عقدی است که به موجب آن احد طرفین مقدار معینی از مال خود را به طرف دیگر تملیک می‌کند، به شرط آن‌که طرف مزبور مثل آن را از حیث مقدار، جنس و وصف بازگرداند و در صورت تعذر رد مثل، قیمت یوم‌الرد را بپردازد». به بیان دیگر، قرض عقدی است که طی آن شخصی مقدار معینی از مال خود را به دیگری تملیک می‌کند تا پس از سررسید یا هنگام مطالبه، و در صورت عدم مطالبه، هر زمان که توانایی پرداخت حاصل شد، همانند آن را از نظر جنس، مقدار و اوصاف یا قیمت آن به قرض‌دهنده بازگرداند.

در خصوص شرط پرداخت اضافه در عقد قرض، تقریباً همه فقیهان شیعه معتقدند که هر نوع شرط پرداخت اضافه، چه به صورت عینی و چه حکمی، ربا محسوب شده و حرام است؛ خواه در متن عقد به آن تصریح شده باشد یا خیر (صدر، ۱۴۱۷ق، ص. ۵۷۵؛ علیشاهی قلعه‌جوقی و لطیفی، ۱۳۹۲، ص. ۲۹). البته برخی فقها پرداخت مبلغ اضافی از سوی قرض‌گیرنده به عنوان هدیه، در صورت نبود توافق قبلی، را جایز و بی‌اشکال دانسته‌اند.

در واقع، «در قرض شرط است فقط عوض قرض داده شده بازگردانده شود؛ بنابراین در صورت درج شرط منفعت یا زیادی در قرض، آن زیاده حرام است. در این حکم هیچ اختلافی میان فقها وجود ندارد و حتی علمای شیعه بر آن اجماع کرده‌اند. چه بسا گفته می‌شود مسلمانان نیز بر آن اجماع دارند؛ زیرا زیادی مشروط است» (نجفی، ۱۴۰۴ق، ص. ۵).

شایان ذکر است، همان‌گونه که پیش‌تر اشاره شد، اگر بدون شرط در عقد قرض، مقترض هنگام بازپرداخت مالی بیش از اصل قرض به مقرض بپردازد، این عمل حرام نیست. البته نمی‌توان به طور مطلق ادعا کرد که درج هر نوع شرطی در قرض مصداق ربا و حرام است؛ بلکه شرطی ربا محسوب می‌شود که دارای ماهیتی منفعت‌طلبانه باشد و موجب اضافه پرداخت برای قرض‌دهنده گردد.

موضوع عقد قرض «اموال» است؛ همان‌گونه که موضوع ضمان، به تبع قرض، از مثل یا قیمت تحقق می‌یابد، مال است. معیار در تعیین مالیت اشیاء، مفهوم و معنای عرفی آن‌هاست. به بیان دیگر، هرگاه عرف بتواند چیزی را مال بداند، آن شیء مالیت خواهد داشت و در زمره اموال قرار می‌گیرد؛ در غیر این صورت، نمی‌توان مفهوم مال را بر آن تسری داد. البته ممکن است در روابط قراردادی میان طرفین، چیزی ارزشمند تلقی شود و عنوان مال بر آن صدق کند.

در ارتباط با پول‌های تحریری و اسکناس، باید گفت این موارد مال محسوب می‌شوند، زیرا دارای ارزش مبادله‌ای هستند. به عبارت دیگر، با وجود آنکه پول امروزی اعتباری است، از نظر فقهی و حقوقی مال محسوب می‌شود؛ چرا که مال چیزی است که در برابر آن مالی دیگر پرداخت می‌گردد (شهیدی تبریزی، ۱۳۷۵ق، ص. ۱۴۹). هرچند این تعریف به دلیل «دور» مورد انتقاد برخی فقها قرار گرفته است (ایروانی، ۱۳۷۹ق، ص. ۱۶۵).

در واقع، «مال چیزی است که مورد رغبت و تقاضای عقلا باشد، به گونه‌ای که حاضر باشند در برابر آن عوضی بپردازند» (خویی، ۱۴۱۳ق، ص. ۳۲). از آن‌جا که میل و رغبت مردم در دستیابی به اشیاء ملاک مالیت دانسته شده است (جعفری، ۱۳۹۵، ص. ۵۱۲)، و پول نیز چیزی است که مورد تقاضا و رغبت عقلا قرار دارد، بنابراین در تعریف مال

می‌گنجد. البته باید توجه داشت که پول‌های امروزی فاقد ارزش ذاتی‌اند و ارزش آن‌ها اعتباری و مبادله‌ای است. از همین رو، این نوع پول مال اعتباری به شمار می‌آید و چون در عمل برای رفع نیازهای مردم به کار می‌رود، مال محسوب می‌شود (طباطبایی و سرمدی، ۱۳۹۴، صص. ۵۲-۵۳).

با توجه به این تحلیل، در مقام مقایسه نهاد قرض با ماهیت اوراق ودیعه، می‌توان به چند تفاوت اساسی اشاره کرد:

- ۱) قرض یک عقد تملیکی است که در آن مالک، مال خود را در برابر عوضی که بعداً دریافت خواهد کرد، به مقتضای تملیک می‌کند. در حالی که در اوراق ودیعه، مال صرفاً برای حفظ و نگهداری به ودیعه‌پذیر سپرده می‌شود، همچنان در مالکیت مالک باقی می‌ماند و هیچ تملیکی صورت نمی‌گیرد.
- ۲) تفاوت دوم در هدف است. هدف از قرض، بهره‌مند ساختن قرض‌گیرنده از عین مال، احسان به او و رفع نیاز وی است؛ اما در اوراق ودیعه، هدف اصلی حفظ و نگهداری مال به منظور کنترل نقدینگی و کاهش نرخ تورم است.
- ۳) تفاوت سوم به بحث «اذن تصرف» بازمی‌گردد. در عقد قرض، اذن تصرف برای قرض‌گیرنده به تبع مالکیت وی بر مال به‌دست‌آمده فراهم است. اما در اوراق ودیعه چنین اذنی در ذات عقد وجود ندارد و اگر هم در مواردی اذن داده شود، امری استثنایی و زاید بر طبیعت عقد به شمار می‌آید.
- ۴) از دیگر تفاوت‌های اوراق قرضه و اوراق ودیعه این است که در اوراق قرضه (به معنای متداول آن)، مبلغی ثابت به‌عنوان سود، فارغ از میزان تورم و کاهش ارزش پول، در قرارداد پیش‌بینی می‌شود؛ به‌گونه‌ای که ناشر متعهد است به‌صورت سالانه یا ماهانه درصد مشخصی سود به مالک بپردازد. در مقابل، در اوراق ودیعه مبلغ اضافه‌ای که ناشر فراتر از اصل پول تعهد می‌کند، به‌عنوان «جبران کاهش ارزش پول» و متناسب با نرخ تورم سالیانه است. در نتیجه، ناشر سود ثابت پرداخت نمی‌کند، بلکه صرفاً موظف است به اندازه کاهش قدرت خرید ناشی از تورم، وجه را جبران کند. این پرداخت اساساً «زیاده» تلقی نمی‌شود و عنوان سود ثابت بر آن صدق نمی‌کند.

۲-۲. نظریه مختار: اوراق ودیعه به عنوان ودیعه نوعی و ودیعه اعتبار

همان گونه که پیش تر بیان شد، اوراق ودیعه اوراقی است که بانک مرکزی به عنوان ناشر منتشر می کند. بر اساس آن، مبلغ مشخصی از ودیعه گذار به عنوان ودیعه دریافت می شود و بانک مرکزی متعهد است آن را تا سررسید مقرر نگه دارد و در موعد تعیین شده، با حفظ قدرت خرید پول، به دارنده اوراق بازگرداند. میزان و نحوه جبران کاهش ارزش وجوه ودیعه گذاری شده نباید بیش از نرخ تورم سالانه محاسبه شده توسط بانک مرکزی باشد.

در این زمینه نیز، همان گونه که اشاره شد، ماهیت این اوراق با هیچ یک از نهادهای حقوقی مرتبط، از جمله ودیعه سنتی، قرض یا اجاره، به طور کامل سازگار نیست. برای نمونه، ماهیت این اوراق با عقد ودیعه سنتی مذکور در قانون مدنی متفاوت است؛ زیرا در این نوع ودیعه گذاری، عین پول به ودیعه گذار بازگردانده نمی شود. همچنین مستودع (بانک) متعهد است مبلغی بیش از مقدار اولیه را به ودیعه گذار (مشتري) برگرداند. بنابراین، این نوع ودیعه گذاری در ظاهر با ودیعه سنتی متفاوت و از جهتی شبیه عقد قرض است؛ چرا که «مثل» مال در زمان بازپرداخت بازگردانده می شود، نه «عین» آن.

با این حال، اوراق ودیعه با عقد قرض نیز همخوانی ندارد؛ زیرا بانک مرکزی حق استفاده از وجوه را ندارد و باید آن ها را صرفاً برای کنترل نقدینگی بلوکه کند. افزون بر این، ودیعه گذار در پایان مدت، مستحق دریافت مابه ازای کاهش ارزش وجه است. مشروعیت این پرداخت نیز در قالب عقد قرض، بر اساس فتوای اخیر آیت الله خامنه ای، مجاز اعلام شده است.

فرضیه ای دیگر - که دیدگاه مختار نگارندگان نیز هست - آن است که این نوع سپرده، با مالیت و ارزشی که دارد، همان ودیعه فقهی محسوب شود؛ اما نه به اعتبار شخص و عین آن، بلکه از سنخ ودیعه نوعی. در فقه البنوک چنین آمده است: «آنچه موضوع ایداع (سپرده گذاری) قرار می گیرد خود مالیت (ارزش مالی) است که محفوظ مانده و با تصرف

تغییر نمی‌کند؛ آنچه تغییر می‌کند تنها اوراق است. به تعبیر دیگر، رنگ و شکل ظاهری خاص مال دچار دگرگونی می‌شود^۱ (اسکندری، ۱۳۸۰، ص. ۱۳۵).

بدین معنا که آنچه به ودیعه نهاده می‌شود، مالیت و ارزش شیء است که حتی با تصرف تغییر نمی‌کند و همچنان باقی است. آنچه با تصرف دگرگون می‌شود اسکناس‌هاست که صرفاً رنگ و نمود خاصی از مالیت شیء به شمار می‌رود.

بر این اساس می‌توان گفت مقصود از ودیعه و امانت نوعی آن است که سپرده مذکور از جمله موارد «کلی فی المعین» است؛ چرا که پرداخت مالیت و ارزش آن در ذمه و تعهد بانک محفوظ می‌ماند.

چنان‌که در تعریف اوراق ودیعه نیز اشاره شد، پول‌ها توسط بانک بلوکه می‌شود و نحوه واریز وجوه به حساب برای افتتاح آن، در قالب پرداخت الکترونیکی و ورود ارزش و اعتبار مالی است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که مالیت و ارزش اعتباری سپرده‌گذار در اختیار بانک قرار می‌گیرد و از آن باید به «ودیعه نوعی و اعتباری» تعبیر کرد.

۳. مقایسه ماهیت حقوقی اوراق ودیعه در بورس با اوراق ودیعه بانک مرکزی

۳-۱. ودیعه در بورس

حساب ودیعه بر اساس آیین‌نامه‌های مختلف با عناوین گوناگون تعریف شده است. در «آیین‌نامه اتاق پایپای» با عنوان «سپرده»، در «دستورالعمل اجرایی نحوه انجام معاملات در بورس اوراق بهادار» با عنوان «تضمین» و در متن «دستورالعمل معاملات قرارداد آتی سهام» با عنوان «وجه تضمین» معرفی شده است (حسین‌زاده، معبدی و حسین‌خانی، ۱۳۹۵، ص. ۳۵).

با توجه به اینکه سازمان بورس و نهادهای زیرمجموعه آن از نظام‌های غربی اقتباس شده‌اند، استفاده از واژه «حساب ودیعه» به عنوان ترجمه عبارت Margin Account رایج است. طبق بند ۵۷ ماده ۱ «دستورالعمل معاملات آتی سهام»، وجه تضمین چنین تعریف

۱. «فالمالیة هی المتعلّقة للإيداع و هی محفوظة لا تتغیّر مع التصرف، و إنّما الذی یتغیّر هو الأوراق، و بتعبیر آخر: اللون و المظهر الخاص للمال».

می‌شود: «وجهی است که از طرفین قرارداد آتی برای جلوگیری از امتناع از انجام قرارداد، در قالب شرط ضمن عقد دریافت می‌شود».

همچنین بر اساس آیین‌نامه اتاق پایاپای، وجه تضمین می‌تواند به صورت وجه نقد، ضمانت‌نامه بانکی یا اوراق بهادار پرداخت شود. در حقیقت، ودیعه مبلغی احتیاطی است که توسط اتاق پایاپای به‌عنوان وثیقه دین کارگزاران و به‌منظور الزام آنان به ایفای تعهدات قانونی دریافت می‌شود (حسینی، ذوقی و شهیدی، ۱۳۹۸، ص. ۲۹۹).

شایان ذکر است که مقدار وجه تضمین اولیه متغیر است؛ به‌گونه‌ای که در بورس ایران تا حدود ۳۰ درصد از ارزش معاملاتی (با لحاظ کارمزدها و مالیات) را در بر می‌گیرد. افزون بر این، کارگزار اختیار دارد، بیش از میزان ودیعه تعیین‌شده توسط سازمان بورس یا اتاق پایاپای، وجهی را تا سقف مقرر و به‌عنوان تضمین اضافی از مشتری دریافت کند.

در نتیجه، بر اساس تعاریف ارائه‌شده در «دستورالعمل معاملات قرارداد آتی سهام»، ودیعه‌ای که نزد اتاق پایاپای سپرده می‌شود سه قسم است:

۱) ودیعه اولیه: طبق بند ۵۹ ماده ۱، «وجه تضمینی است که برای تضمین ایفای تعهدات، متناسب با موقعیت‌های تعهدی باز، دریافت می‌شود».

۲) ودیعه متغیر یا جبرانی: به موجب بند ۶۰ ماده ۱، «وجه تضمین متغیر یا جبرانی، وجه تضمینی است که پس از دریافت اختاریه افزایش وجه تضمین، باید نزد اتاق تودیع شود».

۳) حداقل میزان ودیعه: مطابق بند ۲۳ ماده ۱، «نسبتی از وجه تضمین است که کاهش موجودی حساب عملیاتی کارگزار به کمتر از آن، موجب صدور اختاریه افزایش وجه تضمین می‌شود».

۳-۲. مقایسه ودیعه در بورس با اوراق ودیعه بانک مرکزی

در این بخش، ضمن تلاش برای تبیین علت نام‌گذاری «حساب ودیعه»، وجوه تشابه میان این نوع حساب و اوراق ودیعه بانک مرکزی بررسی می‌شود. پرسش اصلی این است که چرا از عنوان «حساب ودیعه» استفاده شده است؟ آیا ماهیت این حساب با نام انتخاب‌شده

برای آن همخوانی دارد، یا این نام صرفاً به صورت تسامحی و به دلیل پذیرش معادل لاتین آن، یعنی Margin Account، به کار رفته است؟

مطابق مواد آیین نامه، پرداخت وجوه نزد اتاق پایاپای در دو مرحله انجام می شود:

- مرحله نخست: هنگام ثبت سفارش، طرف قرارداد وجوه را به کارگزار پرداخت می کند.

- مرحله دوم: کارگزار وجوه دریافتی را در حساب تحت تصرف اتاق، به عنوان تضمین نزد بانک عامل واریز می نماید.

بر اساس ماده ۱۲ آیین نامه: «کارگزار موظف است هنگام دریافت سفارش مشتری، وجه تضمین اولیه را در حساب مشتری منظور کند....»

ماده ۲۹ نیز مقرر می دارد: «کارگزار برای انجام معاملات آتی، حساب ویژه ای تحت عنوان حساب عملیاتی کارگزار نزد بانک عامل افتتاح می کند. کارگزار در زمان افتتاح این حساب، اجازه برداشت، انسداد و سایر امور لازم را به اتاق پایاپای می دهد.»

همچنین طبق ماده ۳۳: «کارگزار باید به منظور پوشش تعهدات خود در قبال اتاق، وثیقه ای را تودیع کند؛ پس از بازگشایی نماد معاملاتی، به دلیل احتمال ریسک نوسان قیمت، اتاق می تواند از کارگزار درخواست افزایش وثیقه نماید. کارگزار نیز موظف است نسبت به افزایش وثیقه اخذ شده از مشتری تا سقف تعیین شده در مشخصات قرارداد اقدام کند و وثیقه مورد نیاز را طی مهلت مقرر نزد اتاق تودیع نماید.»

بر اساس مواد مذکور، به نظر می رسد حساب متعلق به مشتری نزد کارگزار با حساب کارگزار نزد بورس از یکدیگر متمایز است. به این معنا که واریز وجوه ابتدا توسط مشتری در حسابی جدا از حساب تحت اختیار کارگزار انجام می شود.

از سوی دیگر، ذیل بند ۲۴ ماده ۱ «دستورالعمل معاملات قرارداد آتی سهام»، در تعریف حساب عملیاتی کارگزار چنین آمده است: «حساب بانکی کارگزار که بر اساس مشخصات اعلامی شرکت سپرده گذاری، به منظور پایاپای و تسویه وجوه معاملات قرارداد آتی افتتاح می شود». همچنین ماده ۱۲ همین دستورالعمل مقرر می دارد: «کارگزار موظف

است هنگام دریافت سفارش مشتری، وجه تضمین اولیه را در حساب مشتری منظور کند».

در دو ماده اخیر و نیز در سه ماده پیشین، کارکرد «حساب مشتری» و «حساب عملیاتی کارگزار» از یکدیگر متمایز است. حساب مشتری، همان حسابی است که همزمان با ثبت سفارش، وجه تضمین به آن واریز می‌شود؛ در حالی که حساب عملیاتی صرفاً برای پایاپای و تسویه مورد استفاده قرار می‌گیرد.

با تفکیک این دو حساب، مشتریان موظف‌اند پیش از ثبت سفارش، حسابی نزد بورس برای واریز سپرده قرارداد آتی افتتاح کنند. از این رو، شرکت‌های کارگزاری مکلف‌اند هنگام اخذ سفارش از مشتری، شماره حساب وی را دریافت کنند. پس از آن، کنترل حساب در اختیار کارگزار قرار دارد و مشتری امکان دسترسی مستقیم به آن را نخواهد داشت. بنابراین بررسی موجودی حساب و اطمینان از انطباق آن با میزان وجه تضمین اولیه، از تکالیف کارگزار است.

امروزه، به دلیل گسترش معاملات برخط^۲، تمایل سرمایه‌گذاران به استفاده از این روش افزایش یافته است. در این شیوه، با اعلام مشخصات حساب، همزمان با ثبت سفارش، وجوه مربوط به معامله توسط شرکت کارگزاری مسدود می‌شود. شایان ذکر است کارگزار موظف است پیش از دریافت سفارش از مشتری، از واریز وجوه توسط وی اطمینان حاصل کند؛ به همین دلیل مشتری باید اطلاعات مربوط به حساب بانکی مرتبط با معاملات را در اختیار کارگزار قرار دهد (ماده ۹۰، بند ۳ الف، «دستورالعمل اجرایی نحوه انجام معاملات در بورس اوراق بهادار»).

پس از انعقاد قرارداد میان کارگزار و مشتری در قالب «قرارداد مشتری - کارگزار» و دریافت سفارش، کارگزار در حکم نماینده مشتری عمل می‌کند. از زمان دریافت سفارش تا ثبت آن و انعقاد قرارداد مشتقه و پرداخت وجه در حساب مربوط، وجوه نزد کارگزار نگهداری می‌شود. در این مرحله، وجوه موجود نزد کارگزار و در حساب مشتری عنوان «امانت» یا «سپرده» دارد (ماده ۱۲ «دستورالعمل معاملات قرارداد آتی سهام در بورس

اوراق بهادار». کارگزار موظف است این وجوه را صرفاً در راستای توافق با معامله‌گر، یعنی ثبت سفارش و انعقاد قرارداد مشتقه، مصرف کند.

در این مدت، کارگزار حق تصرف مستقل در وجوه سپرده‌شده را ندارد و هرگاه مشتری پیش از انعقاد معامله از انجام آن منصرف شود، کارگزار باید وجوه را به او بازگرداند (ماده ۱۳ «دستورالعمل معاملات قرارداد آتی سهام در بورس اوراق بهادار»). با این حال، از آنجا که وجوه مذکور نزد بانک سپرده می‌شود و بانک اصولاً در آن دخل و تصرف می‌کند، در صورت انصراف مشتری، عین وجوه به او بازگردانده نمی‌شود، بلکه «مثل» وجوه سپرده‌شده به وی پرداخت خواهد شد. در این جهت، وضعیت یادشده شباهت زیادی با اوراق ودیعه دارد.

بنابراین، تا پیش از انعقاد قرارداد توسط کارگزار، وجوه موجود نزد وی به این دلیل که اختیار تصرف در آن را ندارد، می‌تواند نوعی «ودیعه خلاف قاعده» تلقی شود (تبصره ماده ۱۳ دستورالعمل). مشابه اوراق ودیعه، کارگزار نیز موظف است در صورت انصراف مشتری، وجوه را بازگرداند. هدف اصلی از این سازوکار، صرفاً تأمین وجوه نزد کارگزار تا هنگام استفاده آن در راستای توافق طرفین، یعنی انعقاد قرارداد، است.

از سوی دیگر، در مقایسه این دو نهاد با عقد ودیعه تعریف‌شده در قانون مدنی، تنها تفاوت در موضوع «استرداد عین مال سپرده‌شده» است. این تفاوت را می‌توان چنین توجیه کرد که کارگزار، به عنوان امین، متعهد به انجام اموری است که برای نگهداری مال ودیعه ضرورت دارد یا مالک برای حفاظت از آن تعیین می‌کند؛ و در اینجا، نگهداری مال نزد بانک همان اقدام حفاظتی محسوب می‌شود. بنابراین، با در نظر گرفتن این نکته و محدود بودن تفاوت به یکی از ارکان عقد، اطلاق عنوان «ودیعه خلاف قاعده» چندان دور از ذهن نخواهد بود.

مبحث دیگری که در این زمینه باقی می‌ماند، سود حاصل از اوراق ودیعه است؛ سودی که با وجود شرایطی به ودیعه‌گذار پرداخت می‌شود. در مقابل، در حساب ودیعه مبالغی که پرداخت می‌گردد، علاوه بر درصدی از قیمت دارایی پایه، شامل کارمزدی است که به کارگزار تعلق می‌گیرد.

با این اوصاف، پرسش این است که آیا با توجه به وجود کارمزد برای کارگزار در حساب ودیعه و تعلق سود به مُودِع در اوراق ودیعه - و در نظر گرفتن این نکته که اوراق ودیعه رایگان هستند - می‌توان به تفاوت ماهوی میان این دو نهاد قائل شد؟

اگر بپذیریم وجهی که در قالب کارمزد به کارگزار پرداخت می‌شود، مرتبط با نگهداری از وجوه نیست، پاسخ به پرسش پیش‌گفته منفی خواهد بود. زیرا کارگزار، به‌عنوان نماینده مشتری، صرفاً رابط میان او و اتاق پایاپای است. به استناد ماده ۱۲ آیین‌نامه معاملات بورس، کارمزد کارگزار بابت عملیات خرید و فروش دریافت می‌شود و به ازای هر معامله درصد معینی دارد. بنابراین، وجهی که علاوه‌بر وجه تضمین از مشتری گرفته می‌شود، اگر مربوط به سایر اعمال نمایندگی کارگزار باشد، خدشه‌ای به شرط بلاعوض بودن ودیعه وارد نمی‌کند. از این‌رو، وجوه نزد کارگزار تا زمانی که توسط بانک عامل به حساب اتاق واریز نشده، ماهیت ودیعه دارد.

پس از مرحله سفارش خرید کالا و پرداخت وجوه، زمانی که سفارش در حراج حضوری اعلام و مطابق ماده ۲۱ آیین‌نامه یادشده در «سیستم معاملات بورس» ثبت می‌شود، اتاق پایاپای به‌عنوان نماینده طرف مقابل با سرمایه‌گذار قرارداد منعقد می‌کند و ضمن تعهد در برابر خریدار و فروشنده، به‌طور متقابل نقش فروشنده و خریدار را بر عهده می‌گیرد. در این مرحله، کارگزار موظف است وجوه دریافتی از مشتری را به‌عنوان سپرده در حسابی به نام اتاق واریز کند.

چنان‌که در ماده ۲۹ دستورالعمل ذکر شده، کارگزار هنگام افتتاح حساب ودیعه نزد بانک عامل، اختیار برداشت، انسداد و سایر امور لازم برای به‌روزرسانی و تسویه روزانه حساب را به اتاق اعطا می‌کند. از این مقطع به بعد، ماهیت حساب ودیعه تغییر یافته و تفاوت آن با اوراق ودیعه آشکار می‌شود؛ زیرا موجودی حساب ودیعه در قالب «تضمین» در اختیار اتاق قرار می‌گیرد. در حالی که مقصود از افتتاح حساب ودیعه کاهش ریسک نکول و تضمین اجرای تعهدات طرفین قرارداد است، هدف از صدور اوراق ودیعه اعطای نیابت در نگهداری پول و حفظ ارزش آن است.

افزون بر این، مشتری حق ندارد وجه تضمین را مسدود کند یا آن را از اتاق پایاپای بازپس گیرد، بلکه ملتزم است تا هنگام تسویه صبر کند یا با واگذاری موقعیت خود به

دیگری از بازار خارج شود. به عبارت دیگر، وجه تضمین نزد اتاق پایاپای عندالمطالبه قابل استرداد نیست. این در حالی است که اوراق ودیعه، عقدی جایز است و با تقاضای هر یک از طرفین، مال مورد ودیعه به طور کامل مسترد می شود.

بر این اساس، ماهیت حساب ودیعه به گونه ای است که با عقد ودیعه قابل تطبیق نیست؛ زیرا تمایز آن با اوراق ودیعه به جوهر و اصل عقد بازمی گردد. بنابراین، نمی توان با افزودن وصف «خلاف قاعده»، این حساب را به زور ذیل عنوان ودیعه جای داد.

در نتیجه، به نظر می رسد استفاده از عنوان «حساب ودیعه» برای این نهاد بورسی بیشتر جنبه تسامحی داشته و در واقع ترجمه تحت اللفظی واژه لاتین Margin Account است. افزون بر این، در آیین نامه های بورس نیز از واژه «ودیعه» استفاده نشده و به جای آن، اصطلاح «وجه تضمین» و به جای «حساب ودیعه»، عبارت «حساب در اختیار» به کار رفته است.

۴. مقایسه ماهیت حقوقی اوراق ودیعه با سایر نهادهای مشابه در بانکداری متعارف

از جمله انواع سپرده های بانکی می توان به سپرده جاری، سپرده پس انداز و سپرده مدت دار اشاره کرد. در این گفتار، هر یک از این سپرده ها با اوراق ودیعه تطبیق داده شده و وجوه اشتراک و افتراق آن ها با اوراق ودیعه مورد تحلیل و بررسی قرار خواهد گرفت.

۴-۱. سپرده جاری و اوراق ودیعه

برخی بر این باورند که سپرده های بانکی - از جمله سپرده جاری - استثنایی بر عقد ودیعه محسوب می شوند؛ بدین معنا که سپرده پذیر (بانک)، در حالی که متعهد به نگهداری و حفاظت از سپرده است، می تواند آن را به تملک خود درآورد و در زمان بازگرداندن، ملتزم به رد «مثل» آن باشد. این در حالی است که در ودیعه اصلی، سپرده پذیر حق تملک ندارد و ملزم است عین مال مورد ودیعه را بازگرداند (عبدالرضایی، ۱۳۹۳، ص. ۵۶).

در پاسخ به این فرضیه باید گفت: در فقه اسلامی هیچ تعریفی از چنین ودیعه ای وجود ندارد. چگونه می توان پذیرفت که سپرده پذیر در حالی که متعهد به حفظ و نگهداری مال مورد ودیعه است، هم زمان حق تملک و تصرف مالکانه در آن را نیز داشته باشد؟

در فرضی که شخص متعهد به حراست از پول اجازه تملک و تصرف در آن را داشته باشد، با تحقق تصرف - که یکی از انواع تصرف مالکانه است - ودیعه از میان می‌رود و دیگر موضوعی برای حفظ و نگهداری باقی نمی‌ماند. در واقع، موضوع تعهد که همان نگهداری مال است، زایل خواهد شد. آنچه باقی می‌ماند، صرفاً اشتغال ذمه بانک به مال سپرده‌شده است و این وضعیت با فرض قرض بودن سپرده سازگار است، نه با ودیعه بودن آن.

در تشریح اوراق ودیعه چنین بیان شده است که بانک پول‌ها را بلوکه می‌کند و حق استفاده از آن‌ها را ندارد. حال آن‌که در سپرده‌های دیداری، مشتری نه تنها اجازه تصرف در عین پول‌ها را دارد، بلکه از مالیت و ارزش آن‌ها نیز بهره‌مند می‌شود. بنابراین، ویژگی‌های سپرده جاری با ماهیت و کارکرد اوراق ودیعه در تضاد است و بیشتر به عقد قرض شباهت دارد؛ چراکه طبق ماده ۳ «قانون عملیات بانکی بدون ربا»، یکی از منابع بانک، وجوه دریافتی از مشتریان در قالب قرض‌الحسنه جاری است. در نتیجه، وجوه به مالکیت بانک درمی‌آید و بانک موظف است در زمان مطالبه مشتری، مثل آن را بازگرداند.

۲-۴. سپرده پس انداز و اوراق ودیعه

حساب‌های پس‌انداز از سپرده‌های رایج در نظام بانکی هستند و ویژگی آن‌ها این است که اشخاص وجوه مازاد بر هزینه‌های خود را برای مدتی نامشخص به این حساب‌ها واریز می‌کنند تا در مواقع نیاز برداشت و استفاده نمایند. ماهیت چنین سپرده‌ای «قرض» است و در بانک‌های سنتی معمولاً به آن‌ها بهره تعلق می‌گیرد.

در بانکداری بدون ربا، پرداخت بهره ممنوع است؛ اما به‌منظور تشویق سپرده‌گذاران به سپردن وجوه، جوایزی در نظر گرفته می‌شود. این جوایز که بدون تعهد قبلی و توافق مشخص پرداخت می‌شوند، به‌صورت غیرثابت (نقدی یا جنسی) بوده و از طریق قرعه‌کشی میان صاحبان حساب توزیع می‌گردند (موسویان، ۱۳۸۱، ص. ۶۱).

طبق این تعریف، در مقایسه اوراق ودیعه با سپرده‌های پس‌انداز باید به چند نکته اشاره کرد:

(۱) **پرداخت سود:** در اوراق ودیعه، سودی متناسب با نرخ تورم سالانه به سپرده‌گذار تعلق می‌گیرد؛ در حالی که در حساب‌های پس‌انداز هیچ پرداختی تحت این عنوان وجود ندارد.

(۲) **مدت سپرده‌گذاری:** در حساب‌های پس‌انداز، مدت سپرده‌گذاری نامحدود است و سپرده‌گذار هر زمان بخواهد می‌تواند برداشت انجام دهد. اما در اوراق ودیعه، سپرده‌گذاری دارای سررسید حداکثر دوساله است.

(۳) **ماهیت حقوقی:** بر اساس تعریف قانونی، حساب پس‌انداز ماهیت قرض دارد؛ چرا که وجوه دریافتی در این قالب از جمله منابع بانک محسوب شده و در درجه نخست به مالکیت بانک منتقل می‌شود. اما در اوراق ودیعه، وجوه دریافتی توسط بانک بلوکه می‌شود، بانک حق استفاده از آن‌ها را ندارد و به مالکیت بانک نیز وارد نمی‌گردد.

(۴) **نحوه مصرف وجوه:** در حساب‌های پس‌انداز، وجوه توسط بانک به گردش درمی‌آید و صرف فعالیت‌های عمرانی یا اقتصادی می‌شود؛ در حالی که در اوراق ودیعه، وجوه بلوکه شده و در سررسید مقرر به مالک بازگردانده می‌شود.

(۵) **هدف غایی:** هدف نهایی حساب پس‌انداز، تأمین منابع مالی برای بانک و کسب درآمد است؛ اما هدف از انتشار اوراق ودیعه، جلوگیری از افزایش تورم و کنترل نقدینگی در جامعه است.

۳-۴. سپرده مدت دار و اوراق ودیعه

بر اساس مواد ۳ تا ۶ «قانون عملیات بانکی بدون ربا»، بانک‌ها وجوه ناشی از سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار را از مشتریان دریافت کرده و به‌عنوان وکیل آنان، در فعالیت‌هایی نظیر مشارکت، مضاربه، اجاره به شرط تملیک، مزارعه، مساقات، سرمایه‌گذاری مستقیم، معاملات سلف، جعاله و تنزیل (خرید دین) به‌کار می‌گیرند.

برخی بر این باورند که مطابق قانون، بانک‌ها در تعهد نسبت به بیمه اصل سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار مختار هستند. از سوی دیگر، سود حاصل از این فعالیت‌ها بر اساس توافق موجود و متناسب با زمان و مبلغ سپرده، با لحاظ سهم منابع بانک و پس از

کسر هزینه‌ها و حق‌الوکاله، میان صاحبان سپرده تقسیم می‌شود (موسویان، ۱۳۸۱، ص. ۶۲).

همان‌طور که روند عملیات نشان می‌دهد، سود بانک و سپرده‌گذاران وابستگی کامل به درآمد ناشی از معاملات یادشده دارد. البته سود برخی قراردادهای مشارکت، مضاربه، مزارعه و مساقات - تنها در پایان دوره مالی معین می‌شود و از پیش قابل تعیین نیست. بر همین اساس، کل سهم بانک از سود نیز از ابتدا مشخص نیست و به سود بنگاه‌های اقتصادی و در واقع به وضعیت کلی اقتصاد بستگی دارد. با توجه به این توضیحات، وجه تمایز سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار با اوراق ودیعه به روشنی قابل تشخیص است:

- ۱) **تصرف بانک در وجوه:** در سپرده‌های مدت‌دار، بانک در وجوه تصرف کرده و آن‌ها را به گردش درمی‌آورد. اما در اوراق ودیعه، بانک حق تصرف ندارد؛ وجوه بلوکه می‌شود و در سررسید مقرر به مالک بازگردانده خواهد شد.
- ۲) **مبنای سود:** سود اوراق ودیعه بر اساس نرخ تورم سالانه تعیین می‌شود؛ در حالی که میزان سود در سپرده‌های سرمایه‌گذاری بلندمدت به وضعیت اشتغال، درآمد و نتایج فعالیت‌های اقتصادی بانک وابسته است.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

به نظر می‌رسد اوراق ودیعه موردنظر بانک مرکزی بر پایه قرارداد «ودیعه» یا «امانت» طراحی شده است؛ قراردادی که در فقه و حقوق شناخته و در قوانین نیز به رسمیت شناخته می‌شود. بررسی این اوراق در مقایسه با نهادهای مشابه همچون قرض، اجاره و ودیعه نوعی نشان می‌دهد که ماهیت آن را باید «ودیعه اعتباری» دانست؛ بدین معنا که ارزش حقیقی و قدرت خرید پول موضوع اصلی است، نه ارزش اسمی یا عین اسکناس‌ها. اگر این سپرده همان ودیعه فقهی بود، در فرض عدم تصرف و بقای عین سپرده، بانک موظف می‌بود عین همان سپرده را به سپرده‌گذار بازگرداند و ترتیبات لازم برای بازگشت عین را فراهم کند؛ در حالی که رویه بانکی چنین نیست. هرچند در اوراق ودیعه

اعلام می‌شود که پول‌ها بلوکه می‌شوند، اما در واقع آنچه بلوکه می‌شود «ارزش و اعتبار» پول‌ها است.

تفاوت اصلی قرض با اوراق ودیعه نیز در همین نکته نهفته است. قرض عقدی تملیکی است که در آن مالک، مال خود را در برابر بدل و عوضی که بعداً دریافت خواهد کرد، به مقترض تملیک می‌کند. اما در اوراق ودیعه، مال صرفاً برای حفظ و نگهداری به ودیعه‌پذیر سپرده می‌شود و همچنان در ملکیت مالک باقی می‌ماند و هیچ تملیکی تحقق نمی‌یابد. در این اوراق، مالیت و ارزش حقیقی پول‌ها مبنا قرار گرفته و به همین دلیل هنگام بازپرداخت، افزوده‌ای بر ارزش اسمی پول‌ها مشاهده می‌شود.

از آنجا که کاهش ارزش پول یا به‌بیان دیگر تورم، غالباً روندی خودافزا و برگشت‌ناپذیر دارد، می‌توان با توسعه مفهوم «عین» در عقد ودیعه، این اوراق را صحیح دانست؛ به این معنا که در این نوع ودیعه‌گذاری، ارزش و اعتبار مالی وجوه به ودیعه گذاشته می‌شود نه عین اسکناس و وجه نقدی که ودیعه‌گذار پرداخته است. بر همین مبنا، ودیعه‌پذیر متعهد می‌شود هنگام بازپرداخت، اعتبار وجوه را با لحاظ نرخ تورم سالیانه محاسبه کرده و به ودیعه‌گذار بازگرداند.

به بیان دیگر، افزوده‌ای که در زمان بازپرداخت پرداخت می‌شود نه «سود» یا «منفعت» به معنای متعارف، بلکه صرفاً جبران کاهش قدرت خرید اولیه پول است؛ امری که برخی از مراجع عظام تقلید آن را از شمول ربا خارج می‌دانند و برخی دیگر در آن شبهه ربا دیده‌اند.

ملاحظات حقوقی
- پیروی از اصول حقوقی تمامی اصول اخلاق در پژوهش در این مقاله رعایت شده است. - تعارض منافع بنابر اظهار نویسندگان، این مقاله تعارض منافع ندارد. بنابر اظهار نویسندگان، این مقاله مستخرج از پایان‌نامه، رساله و طرح پژوهشی نیست.

کتابنامه

۱) ابن منظور (۱۴۰۸ق). *لسان العرب* (چاپ اول). لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی.

- ۲) اسکندری، مصطفی (۱۳۸۰). *فقه البنوک و الحقوق الجدیة*. ایران، قم: دارالغدیر.
- ۳) ایروانی، علی بن عبدالحسین (۱۳۷۵ق). *حاشیه المکاسب* (جلد اول). ایران، تهران: رشدیه.
- ۴) جعفری، نصراله (۱۳۹۵). *تحلیل فقهی و حقوقی مالیت استقلالی اوراق بهادار*. پژوهش‌های فقهی، ۱۲(۳)، ۵۰۹-۵۳۶.
- ۵) جوهری، اسماعیل بن حماد (۱۴۱۰ق). *الصحاح- تاج اللغة و صحاح العربیه*. لبنان، بیروت: دار العلم للملایین.
- ۶) حسین‌زاده، جواد؛ معبدی، دانا؛ و حسین‌خانی، محمد (۱۳۹۵). *ماهیت حقوقی حساب ودیعه در معاملات مشتقه مالی*. دیدگاه‌های حقوق قضایی، ۷۵ و ۷۶، ۳۳-۵۴.
- ۷) حسینی، سیدعلی؛ ذوقی، محمدصادق؛ و شهیدی، سیدمرتضی (۱۳۹۸). *نگاهی حقوقی به کارکرد، ماهیت و ساختار صندوق تضمین تسویه موجود در بازار بورس و اوراق بهادار*. تحقیقات مالی اسلامی، ۹(۱)، ۲۹۵-۳۲۶. DOI: [10.30497/ifr.2019.2406](https://doi.org/10.30497/ifr.2019.2406)
- ۸) خویی، سید ابوالقاسم (۱۴۱۳ق). *مصباح الفقاهه*. بی‌جا.
- ۹) رحمانی کشمیری، محمدعلی (۱۳۸۵). *ودیعه با رویکرد ودیعه بانکی* (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). قابل‌بازایی از گنج، پایگاه اطلاعات علمی ایران (ایرانداک).
- ۱۰) زاهدنمازی، فروغ (۱۳۹۴). *ماهیت حقوقی حساب ودیعه در معاملات مشتقه مالی* (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). قابل‌بازایی از گنج، پایگاه اطلاعات علمی ایران (ایرانداک).
- ۱۱) شهید ثانی (۱۴۱۰ق). *الروضة البهیة فی شرح اللمعة الدمشقیة* (چاپ اول) (با اهتمام: سیدمحمدکلانتر). ایران، قم: کتابفروشی داوری.
- ۱۲) شهیدی تبریزی، میزرافتاح (۱۳۷۵ق)، *هدایه الطالب الی الاسرار المکاسب* (جلد دوم). بی‌جا.
- ۱۳) صدر، سیدمحمدباقر (۱۴۱۷ق). *اقتصادنا* (چاپ اول). ایران، قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
- ۱۴) طباطبایی، سیدمحمدصادق؛ و سرمدی، پگاه (۱۳۹۴). *بررسی فقهی و حقوقی «قابلیت جبران ضرر ناشی از کاهش ارزش پول»*. فقه و حقوق اسلامی، ۵۱، ۱۰-۷۴.
- ۱۵) عبدالرضایی، محمد (۱۳۹۳). *ماهیت و احکام سپرده‌های بانکی از نظر فقهی*. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). قابل‌بازایی از گنج، پایگاه اطلاعات علمی ایران (ایرانداک).

- ۱۶) علیشاهی قلعه جوقی، ابوالفضل؛ لطیفی، و سیده سعیده (۱۳۹۲). بررسی نظریه ودیعه گذاری مالیت در سپرده های بانکی. *دانش حقوق مدنی*، ۲(۱)، ۲۷-۳۸.
- ۱۷) عمید، حسن (۱۳۹۵)، *فرهنگ عمید*. ایران، تهران: امیرکبیر.
- ۱۸) فراهانی فرد، سعید (۱۳۹۵). *سیاست های پولی در بانکداری بدون ربا*. ایران، قم: بوستان کتاب.
- ۱۹) کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۹). *دوره حقوق مدنی، عقود معین (جلد چهارم، ویرایش ششم)*. ایران، تهران: شرکت سهامی انتشار.
- ۲۰) مغنیه، محمدجواد (۱۴۰۷). *فقه الامام جعفر الصادق*. لبنان، بیروت: دار الاحیاء التراث.
- ۲۱) موسوی خمینی، سیدروح الله (۱۳۹۲). *تحریرالوسیله*. ایران، قم: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی(ره).
- ۲۲) موسویان، سیدعباس (۱۳۸۱). *طراحی سپرده های جدید در بانکداری بدون ربا*. *اقتصاد اسلامی*، ۲(۷)، ۵۱-۷۴.
- ۲۳) موسویان، سیدعباس (۱۳۸۲). *انواع بانک های بدون ربا*. *اقتصاد اسلامی*، ۳(۱۱)، ۴۹-۷۸.
- ۲۴) میثمی، حسین؛ و رضایی، مجید (۱۴۰۱). *عملیات بازار باز از طریق اوراق ودیعه بانک مرکزی: ماهیت، الگوی عملیاتی و مبانی فقهی*. *اقتصاد اسلامی*، ۲۲(۸۵)، ۵-۳۱.
- ۲۵) نجفی، محمدحسن (۱۴۰۴). *جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام*. لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی.

Reference

- 1) Ibn Manzūr, (1408 AH/1988). *Lisān al-‘Arab* (1st ed.). Lebanon, Beirut: Dār Iḥyā’ al-Turāth al-‘Arabī [in Arabic].
- 2) Eskandarī, Muṣṭafā, (1380 SH/2001). *Fiqh al-Bunūk wa al-Ḥuqūq al-Jadīda* [Banking Jurisprudence and New Rights]. Iran, Qom: Dār al-Ghadīr [in Persian].
- 3) Īrāwānī, ‘Alī b. ‘Abd al-Ḥusayn, (1375 AH/1955). *Hāshiya al-Makāsib* (Vol. 1). Iran, Tehran: Rushdiyya [in Arabic].
- 4) Ja’farī, Naṣr Allāh, (1395 SH/2016). *Tahlīl-e Feqhī va Ḥuqūqī-ye Mālīyat-e Istiqlālī-ye Orāq-e Bahādār* [A Jurisprudential and Legal Analysis of Independent Value of Securities]. *Pazhūheshhā-ye Feqhī* [Jurisprudential Research], 12(3), 509-536 [in Persian].

- 5) Jawharī, Ismā'īl b. Ḥammād, (1410 AH/1989). *Al-Ṣiḥāḥ – Tāj al-Lughā wa Ṣiḥāḥ al-‘Arabiyya*. Lebanon, Beirut: Dār al-‘Ilm li-l-Malāyīn [in Arabic].
- 6) Ḥusaynī, S. ‘A., Zūqī, M. Ṣ., & Shahīdī, S. M., (1398 SH/2019). *Negāhī Ḥuqūqī be Kārkard, Māhīyat va Sākhtār-e Ṣandūq-e Taḍmīn-e Tasvīyah-ye Mojūd dar Bāzār-e Būrs va Orāq-e Bahādār [A Legal Perspective on the Function, Nature and Structure of the Settlement Guarantee Fund in the Stock and Securities Market]*. Taḥqīqāt-e Mālī-ye Islāmī [Islamic Financial Research], 9(1), 295–326. DOI: 10.30497/ifr.2019.2406 [in Persian].
- 7) Ḥusaynzāda, J., Ma‘badī, D., & Ḥusaynkhānī, M., (1395 SH/2016). *Māhīyat-e Ḥuqūqī-ye Ḥesāb-e Vadi‘a dar Mo‘āmalāt-e Moshtaqa-ye Mālī [The Legal Nature of Deposit Account in Financial Derivatives Transactions]*. Didgāhhā-ye Ḥuqūq-e Qazā‘ī [Judicial Law Perspectives], 75–76, 33–54 [in Persian].
- 8) Khū‘ī, Sayyid Abū al-Qāsim, (1413 AH/1992). *Miṣbāḥ al-Fiḳāha*. n.p. [in Arabic].
- 9) Raḥmānī Kāshmīrī, M. ‘A., (1385 SH/2006). *Vadi‘a bā Rūykard-e Vadi‘a Bānkī [Deposit with a Banking Approach]* (M.A. thesis). Retrieved from Ganj, Iranian Scientific Information Database (Irāndāk) [in Persian].
- 10) Zāhednamāzī, F., (1394 SH/2015). *Māhīyat-e Ḥuqūqī-ye Ḥesāb-e Vadi‘a dar Mo‘āmalāt-e Moshtaqa-ye Mālī [The Legal Nature of Deposit Account in Financial Derivatives Transactions]* (M.A. thesis). Retrieved from Ganj, Iranian Scientific Information Database (Irāndāk) [in Persian].
- 11) Shahīd Thānī, (1410 AH/1989). *Al-Rawḍa al-Bahiyya fi Sharḥ al-Lum‘a al-Dimashqiyya* (1st ed., ed. Sayyid Muḥammad Kalāntar). Iran, Qom: Kitābfurūshī Dāwarī [in Arabic].
- 12) Shahīdī Tabrizī, M. F., (1375 AH/1955). *Hidāyat al-Ṭālib ilā al-Asrār al-Makāsib* (Vol. 2). n.p. [in Arabic].
- 13) Ṣadr, Sayyid Muḥammad Bāqir, (1417 AH/1997). *Iqtisādunā* (1st ed.). Iran, Qom: Daftar al-Tablighāt al-Islāmiyya [in Arabic].
- 14) Ṭabāṭabā‘ī, S. M. Ṣ., & Sarmadī, P., (1394 SH/2015). *Barrasi-ye Feqhī va Ḥuqūqī-ye Qābiliyyat-e Jabrān-e Ḍarar-e Nāshi az Kahesh-e Arzesh-e Pul [Jurisprudential and Legal Study of Compensation for Damage Caused by Currency Depreciation]*. Feqh va Ḥuqūq-e Islāmī [Islamic Jurisprudence and Law], 10, 51–74 [in Persian].

- 15) 'Abd al-Riḍā'ī, M., (1393 SH/2014). *Māhīyat va Ahkām-e Sepordehā-ye Bānkī az Nazar-e Feqhī* [Nature and Rules of Bank Deposits from a Jurisprudential Perspective] (M.A. thesis). Retrieved from Ganj, Iranian Scientific Information Database (Irāndāk) [in Persian].
- 16) 'Alishāhī Qal'eh Jūqī, A., & Laṭīfī, S. S., (1392 SH/2013). *Barrasi-ye Nazariyya-ye Vadi'a Gozārī-ye Māliyat dar Sepordehā-ye Bānkī* [A Study of the Theory of Value Deposit in Bank Deposits]. *Dānesh-e Huqūq-e Madanī* [Civil Law Knowledge], 2(1), 27-38 [in Persian].
- 17) 'Amīd, H., (1395 SH/2016). *Farhang-e 'Amīd* [Amid Dictionary]. Iran, Tehran: Amīr Kabīr [in Persian].
- 18) Farāhānī-Fard, S., (1395 SH/2016). *Sīyāsāt-hā-ye Pulī dar Bānk-dārī bedūn-e Rabā* [Monetary Policies in Interest-Free Banking]. Iran, Qom: Būstān-e Kitāb [in Persian].
- 19) Mughniya, M, J., (1407 AH/1987). *Fiqh al-Imām Ja'far al-Šādiq*. Lebanon, Beirut: Dār Iḥyā' al-Turāth [in Arabic].
- 20) Mūsavi Khomeinī, S, R, A., (1392 SH/2013). *Tahrīr al-Wasīla* [Clarification of the Means]. Iran, Qom: Mu'assisa-ye Tanzīm va Nashr-e Āthār-e Imām Khomeinī (RA) [in Persian].
- 21) 22) Mūsaviān, S, A., (1381 SH/2002). *Ṭarāḥī-ye Sepordeh-hā-ye Jadīd dar Bānk-dārī bedūn-e Rabā* [Design of New Deposits in Interest-Free Banking]. *Eqṭṣād-e Islāmī* [Islamic Economics], 2(7), 51-74 [in Persian].
- 22) Mūsaviān, S, A., (1382 SH/2003). *Anvā'-e Bānk-hā-ye bedūn-e Rabā* [Types of Interest-Free Banks]. *Eqṭṣād-e Islāmī* [Islamic Economics], 3(11), 49-78 [in Persian].
- 23) Mithamī, H, & Rezā'ī, M., (1401 SH/2022). 'Amaliyāt-e Bāzār-e Bāz az Ṭarīq-e Orāq-e Vadi'a-ye Bānk-e Markazī: Māhīyat, Algū-ye 'Amaliātī va Mabānī-ye Feqhī [Open Market Operations through the Central Bank's Deposit Certificates: Nature, Operational Model and Jurisprudential Foundations]. *Eqṭṣād-e Islāmī* [Islamic Economics], 22(85), 5-31 [in Persian].
- 24) Najafī, M, H., (1404 AH/1984). *Jawāhir al-Kalām fī Sharḥ Sharā'i' al-Islām*. Lebanon, Beirut: Dār Iḥyā' al-Turāth al-'Arabī [in Arabic].
- 25) Kātūziān, N., (1389 SH/2010). *Dawra-ye Huqūq-e Madanī, 'Uqūd-e Mo'ayyan* [Course in Civil Law, Specific Contracts] (Vol. 4, 6th ed.). Iran, Tehran: Sherkat-e Sahāmī Enteshār [in Persian].